

Žydrūnė Šalaviejūtė – filologijos krypties doktorantė.
Moksliniai interesai: leksinė semantika, leksikografija,
kognityvinė lingvistika.
El. paštas: saules.zenkla@gmail.com

Žydrūnė Šalaviejūtė: PhD student of Philology.
Research interests: lexical semantics, lexicography, cognitive
linguistics.
E-mail: saules.zenkla@gmail.com

Žydrūnė Šalaviejūtė

Klaipėdos universitetas

KOLORATYVUSIS GYVULIŲ PAVADINIMŲ MOTYVACIJOS MODELIS

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjami sinchroniškai motyvuoti lietuvių kalbos gyvulių pavadinimai, kurių eksplikitinį motyvacijos pamatą sudaro plauko spalvos požymis. Pagrindinis empirinės medžiagos šaltinis – LKŽe. Straipsnyje analizuojamos formalioji ir semantinė gyvulių pavadinimų struktūros, nustatoma, kokie plauko spalvos požymiai pasirenkami pavadinant gyvulį, kokia yra požymių leksinė raiška. Remiamasi kompleksinio lingvistinio tyrimo metodologine praktika, kai derinami semasiologiniai ir onomasiologiniai leksikos tyrimo būdai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: gyvulių pavadinimai, zoonimai, eksplikitinė motyvacija, motyvacijos modelis, semasiologija, onomasiologija.

Abstract

The article analyses synchronically motivated Lithuanian common names of animals whose lexical motivators explicitly represents the fur colour characteristics. The main source of empirical material is the LKŽe. The purpose of research is to study the formal and semantic structure of animal names, to establish the features of the colours which are selected during the process of nomination, to determine the inventory of colorative lexical motivators. The methodological practice is based by the complex linguistic research when semasiological and onomasiological aspects are combined.

KEY WORDS: names of animals, zoonyms, explicit motivation, model of motivation, semasiology, onomasiology.

doi:<http://dx.doi.org/10.15181/rh.v24i0.1906>

Į v a d a s

Įvairių realiųjų pavadinimų kūrimo principai – vienas iš kognityvinės lingvistikos (Lakoff 1987; Langacker 1987; Radden, Dirven 2007), kognityvinės onomasiologijos (Blank 2003; Kosh 2004; Štekauer 2005) objektų. Modernusis požiūris į kalbos tyrimą pasižymi kalbos siejimu su kognicija¹, tai leidžia tirti kognityvinius procesus remiantis kalbiniais duomenimis. Kalba yra bene labiausiai su kognicija susijusi sistema: „kalba daro įtaką pažinimui ir pažinimas daro įtaką kalbai“ (Radden, Panther 2011, 8). Pažinimo poveikis kalbai suprantamas kaip kalbinė motyvacija. Žvelgiant iš bendresnės perspektyvos, motyvacija kalboje gali būti laikoma aukštesnio abstrakcijos lygmens mentaline operacija, kuri sąveikauja su periferinėmis žmogaus sistemomis, pavyzdžiui – kultūra (detaliau apie periferines žmogaus sistemas ir jų ryšį su kalba žr. Radden, Panther 2011, 2–9). Kultūros elementai yra įgyjami ir perduodami tarp bet kurios žmonių bendruomenės narių, jie sudaro kognityviusius modelius, padedančius orientuotis pasaulyje: „kategorizuodami tikrovės objektus bei reiškinius mes visada remiamės kuriuo nors vienu ar keliais atmintyje jau esančiais kognityviaisiais modeliais. Kadangi kategorizavimas yra neatsiejamas nuo įvardijimo proceso, tai ir kalbėjimo metu vartojamiems žodžiams suprasti reikalingas ne tik kontekstas, bet ir atitinkamas kognityvinis modelis arba keli tokie modeliai“ (Mikulskas 2009, 58). Kognityviniai modeliai neapima viso tikrovės sudėtingumo – greičiau teikia konceptualų vaizdą tokiam sudėtingumui interpretuoti (Geeraerts 2010, 199). Vienas iš būdų išryškinti tokius modelius – leksinių nominacijos vienetų motyvacijos tyrimas.

Gyvūnų pavadinimai, arba zoonimai, – vienas seniausių leksikos sluoksnių, formuojantis zoomorfinės leksikos posistemį. Tai – vienos iš dažniausiai tiriamų leksemų įvairiose pasaulio kalbose. Lietuvių kalbotyros darbuose apie gyvūnų pavadinimus rašoma nemažai: visų pirma tyrėjus domina zoonimų kilmė (Urbutis 1966; Sabaliauskas 1968; Klišauskienė 2007 ir kt.), paplitimas tarmėse (Pranskūnaitė 1994; 1997; Geržotaitė 2011), kalbinio pasaulėvaizdžio raiška zooniminiuose palyginimuose (Rosinie-

¹ Kognicijos (angl. *cognition*; lot. *cognoscere* 'pažinti') terminas vartojamas kognityvinės semantikos darbuose. Kognicija suvokiama kaip mentalinis pažinimo procesas ir to proceso rezultatai. Tai apima žmogaus kūnišką patirtį (angl. *bodily experience*), emocijas, suvokimą, veiksmus, socialinę ir komunikacinę sąveiką, kultūrą ir kalbą, kitaip – periferines žmogaus sistemas (Radden, Panther 2011, 1–3).

nė 1990), frazeologijoje (Jasiūnaitė 2010, 303–333; Eigirdienė 2016). Etnolingvistiniu aspektu tirta kai kurių eufemistinių gyvūnų pavadinimų motyvacija (Smetona 2015). Gyvūnų pavadinimai nagrinėti kitų semantinių grupių narių – augalų (Gritėnienė 2006, 129–149), grybų (Lubienė 2012; 2015, 128–158) pavadinimų motyvacijos sistemoje. Nemažai tyrimų atlikta tikrinių gyvūnų vardų motyvacijos srityje (Ramanauskaitė 2015; Norkaitienė 2003; 2004; 2017; Smetona, Smetonienė 2017). Kitų kalbų gyvūnų pavadinimų motyvacija, kalbinio pasaulėvaizdžio raiška, konceptualieji gyvūnų požymiai domina ir užsienio tyrėjus (Alinei 1997; Dalbera 2006; Goudi 2006; Wierzbicka 2013). Iš įvairiakrypčių zoonimų analizei skirtų darbų matyti, kad gyvūnų pavadinimų tyrimai nepraranda aktualumo – plečiamos lingvistinės analizės ribos, ieškoma naujų tyrimo metodų derinimo būdų.

Pasirinktas straipsnio objektas – vienas zoonimų teminės grupės pogrupis – koloratyvieji gyvulių pavadinimai (GP), t. y. skaidrią onomasiologinę struktūrą turintys GP, kurių eksplicitinį motyvacijos pamatą sudaro įvairios plauko spalvą reiškiančios leksemos. Tokio objekto pasirinkimas nėra atsitiktinis – lietuvių kalbos GP išsiskiria koloratyviųjų leksinių motyvatorių gausa. Kalbotyros darbuose nagrinėta tik gyvulių plauko spalvą reiškiančių būdvardžių semantika ir reikšmių apibrėžimo problema (Astramskaitė 1991, 25–33; Viburytė 2003, 119–135). Koloratyvieji GP motyvacijos aspektu detalčiau neaptarti, tiriamų leksemų korpusas neteikiamas jokiame darbe. Sisteminių GP pogrupio vaizdą iš dalies gali padėti atskleisti Jono Paulausko „Sisteminiis lietuvių kalbos žodynas“ (SistŽe)², tačiau tai yra indeksinio tipo žodynas, fiksuojantis įvairių kalbos dalių žodžius, nepateikiantis leksemų reikšmių aiškinimo. Empirinę medžiagą tyrimui rinko straipsnio autorė. Pagrindinis šaltinis – elektroninis „Lietuvių kalbos žodyno“³ (LKŽe) variantas, medžiaga papildyta „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (DŽe), „Sinonimų žodyno“ (SŽe) duomenimis⁴.

² Šiame žodyne, taikant komponentinės analizės metodą, pagal tam tikrą sistemą pateikiamas sisteminiis lietuvių kalbos leksikos vaizdas. Yra atskiras skyrius gyvūnijos semantinei grupei (6.5. Gyvūnija).

³ LKŽe teikiama įvairių kalbos sluoksnių leksika. Santrumpos teikiamos kaip LKŽe. Šiame straipsnyje nesiekiama iširti GP paplitimo, tačiau duomenys iš leksikografijos šaltinių padeda įžvelgti tam tikras tendencijas tiriant grupinį arba bendratautį konceptą.

⁴ Ateityje šį tyrimą ketinama papildyti tarmių žodynų duomenimis.

Straipsnio tikslas – sinchroniškai ištyrus GP formaliąją ir semantinę struktūras, nustatyti koloratyviųjų leksinių motyvatorių inventorių, būdingiausių leksinių motyvatorių raišką, semantinius GP ryšius.

Remiamasi kompleksinio lingvistinio tyrimo metodologine praktika, kai derinami semasiologiniai ir onomasiologiniai leksikos tyrimo būdai. Semasiologinė analizė pagrįsta sisteminių kalbos duomenų tyrimu⁵. Onomasiologinė analizė atlikta remiantis Jūratės Lubienės monografijoje „Lietuvių kalbos mikonimai: nominacija ir motyvacija“ (Lubienė 2015) taikoma metodika:

- žemiausioje abstrakcijos lygmens pakopoje nustatomi leksiniai motyvatoriai;
- aukštesniojoje analizės pakopoje nustatomi motyvacijos modeliai;
- aukščiausiojo abstrakcijos lygmens analizės pakopoje nustatomi motyvacijos modelių tipai.

Šio straipsnio tyrimo tikslas orientuotas į žemiausiąjį ir aukštesnįjį abstrakcijos lygmenis. Tokia metodologija turi tarpdisciplininę perspektyvą, reikalingą moderniems kognityviniams tyrimams atlikti, ontologijoms, tezaurams sudaryti, leksikografijos praktikai tobulinti (plg. Zhabotynska 2010, 75–80).

Motyvacijos modelio samprata

Vienas svarbiausių šiuolaikinės kalbotyros iššūkių – lingvistinis modeliavimas (angl. *linguistic modeling*, *cognitive modeling in linguistics*), kuris siejasi su kognityvinės semantikos idėjomis. Motyvacija ir modelis – tarpdisciplininiai terminai. Tradiciškai kalbotyroje motyvacija suprantama kaip „žodžio semantinė–struktūrinė ypatybė, leidžianti suvokti jo reikšmės ir formalios sudėties santykį“ (Gritėnienė 2006, 25). Kognityvinės semantikos atstovai, sprenddami kalbinės motyvacijos problemas, pabrėžia ekstralingvistinių veiksnių svarbą nominacijos procese. Visuotinai pripažįstamu teiginiu tapo George’o Lakoffo hipotezė, kad motyvacija yra tam tikras ryšys tarp kalbos ir konceptualiosios sistemos: kalba reprezentuoja kon-

⁵ Straipsnyje nagrinėjama nominacijos proceso metu aktualizuota konceptų dalis, kuri išryškėja iš kalbos sistemos duomenų. Tačiau darbo autorė neneigia ir ne kalbos sistemos, t. y. tekstų, anketinių duomenų, (etno)kultūrinių elementų, analizės svarbos siekiant išryškinti kalbinio pasaulėvaizdžio fragmentus (plg. Gudavičius 2011, 113).

ceptus⁶ ir yra motyvuota dėl žmogaus patirties (Lakoff 1987, 206). Taigi, motyvacija nėra tai, ką būtų galima suvokti vien per kalbos sistemą (Lehmann 2007, 100). Motyvacija, kaip mentalinis ryšys tarp žodžio formos ir turinio, paprastai išryškina vieną arba kelis komponentinius įvardijamojo koncepto požymius (plg. Allinei 1997, 4; Gudavičius 2009, 140–141). Sisteminė motyvacijos požymių (MP) analizė leidžia nustatyti, kurie iš jų yra tipiškiausi, ištirti kalbinės raiškos dėsningumus, rekonstruoti verbalizuotų konceptų turinį, išryškinti, kaip kalbinė bendruomenė kategorizuoja pasaulį.

Modelis paprastai apibūdina struktūriškai supaprastintą, didelio abstrakcijos lygmens, kurio nors tikrovės objekto, reiškinio vaizdą (pvz., žemėlapis – supaprastintas Žemės rutulio modelis). Motyvacijos modelio (MM) esmę sudaro formos ir turinio santykis. MM būtinas narys – leksinis motyvatorius (LM), kurį pagal pasirinktą požymį galima grupuoti ir analizuoti keliais lygmenimis. Laikomasi nuomonės, kad „vienam MM priklauso tokios motyvemos, kurių MP vienija aukštesniojo abstrakcijos lygmens požymis (dažniausiai verbalizuotas), o motyvatorių įvairovę lemia galimybė nusakyti pasakytą požymį tiek bendru hiperonimu (bendrais sinoniminiais hiperonimais), tiek bendrą hiperonimą turinčiais hiponimais“ (Lubienė 2014, 168).

Koloratyvusis MM yra susijęs su kognityviniu, ontologiniu kvalitativumo principu ir priklauso deskriptyviajam MM tipui⁷. Koloratyvio GP MM pagrindą sudaro rega suvokiamas plauko spalvos požymis. Spalva – vienas akivaizdžiausių vizualių požymių: „mes matome spalvas kaip būdingas dalykams“ (Lakoff, Johnson 1999, 31). Spalva yra viena iš universalių savybių, kuri tampa motyvacijos pamatu pavadinant įvairias pasaulio realijas, tai – dažnas įvairių mokslo sričių tyrimų objektas (detalią darbų apžvalgą žr. Gritėnienė 2017, 136–137). Tačiau spalvos suvokimas – subjektyvus fizinis reiškinys. Etnolingvistų pažymėta, kad „skirtingų spal-

⁶ Konceptas suprantamas kaip mentalinės reprezentacijos vienetas (plg. Gudavičius 2011, 113).

⁷ Onomasiologinėje GP struktūroje spalvos požymis rečiau gali būti reiškiamas ir impli-citiškai, pvz.: *anglikė* „juoda kaip anglis karvė“ LKŽe: Rtn; *šalīnkarvė* „širma, šerkšna karvė“ LKŽe: Trk; *kaštōnas*, -ė „rudo, kaštoninio plauko arklys ar kumelė“ LKŽe: Rdm, Krsn, Bgs, Alvt, Lš, Ds. GP pagal implicitinius spalvos MP detaliau šiame straipsnyje neaptariami. Implicitinės raiškos LM yra susiję su gretinimo-lyginimo principu. Pagal eksplicitinę MP raišką jie formuoja metaforinius MM, kurie sudaro komparatyvųjį MM tipą (plačiau žr. Lubienė 2015, 128–174).

vų pavadinimų skaičių įvairiose kalbose įprasta sieti su pasaulio reiškinių kategorizacijos problema: skirtingos kultūros pastebi ir kategorizuoja skirtingus objektyviosios tikrovės aspektus“ (Jasiūnaitė 2012, 103). Lietuvių kalba turi itin daug specialiųjų spalvų pavadinimų gyvulio plaukui apibūdinti (detaliau žr. Astramskaitė 1991, 25–33; Viburytė 2003, 119–135). Tai rodo, kad lietuvių kalbinei bendruomenei gyvuliai yra gerai pažįstama ir aktuali realybės sritis.

Semasiologinis tyrimo aspektas

Aiškinamuosiuose žodynuose leksema *gyvulys* apibrėžiama nevienodai – LKŽe teikiama tautologinė definicija: 1. gyvas galvijas, padaras, bandykštis. DŽe reikšmės definicija išsamesnė: 1. naminis žinduolis – darbinis, pieninis, mėsinis, vilninis, taip pat šuo ir katė; 2. laukinis žinduolis. GP tyrimui buvo renkami remiantis DŽe teikiamu reikšmės aiškinimu (aprepiamos abi reikšmės). Analizei atrinkti daiktavardžiai, kurie yra vyriškosios (sm.), moteriškosios (sf.) arba vyriškosios ir moteriškosios (smob.) giminės.

Remiantis tirtų leksikografijos šaltinių duomenimis, galima teigti, kad koloratyviajam GP MM priklauso apie šimtas invariantinių leksemų⁸. Semantinės struktūros analizė parodė, kad nagrinėjamos leksemos pagal taksonominę klasifikaciją atitinka devynias gyvūnų gentis (rūšis) ir bendrus gyvūnų klasės pavadinimus – gyvulys, galvijas.

Pagal eksplicitinį spalvos MP didžiausia leksinė įvairovė būdinga namininių gyvulių klasei. Jų pavadinimai sudaro apie 90 proc. visos nagrinėjamos medžiagos. Pagal leksemų sisteminius ryšius ir tipiškiausių sintagminį junglumą naminiai gyvuliai gali būti skirstomi į smulkesnes grupeles:

- stambieji – arklys, kumelė, jautis, karvė;
- vidutiniai – kiaulė, meitėlis, paršas, avis;
- smulkūs – šuo, kalė, katė, katinas.

Laukinių gyvulių klasę sudaro daug mažiau eksplicitinę koloratyviają motyvuotę turinčių pavadinimų. Pagal semantinę struktūrą tokią motyvuotę turi kiškio (zuikio), meškos (meškio), pelės pavadinimai⁹.

⁸ Invariantinės leksemos apima fonetinius, morfologinius formaliuosius variantus.

⁹ Didesnis empirinės medžiagos šaltinių kiekis galėtų leisti nustatyti (arba nenustatyti) daugiau laukinių gyvulių klasės atstovų, priklausančių koloratyviajam MM.

Semantinės ir formaliosios struktūros analizė atskleidė, kad kuo abstraktesnės reikšmės ir laisvesnio junglumo yra darybinių pamatų sudaran-tis koloratyvas, tuo didesnę referentų skaičių gali turėti ta pati leksema, pvz.: *rūdis*, *-ė* – pavadinamas gali būti bet kuris rudos spalvos gyvulis ar paukštis; *raūdis*, *-ė* – pavadinami stambieji gyvuliai (arklys, kumelė, karvė); *bėris*, *-ė* – pavadinamas tik arklys arba kumelė.

Dauguma gyvulių turi po kelis rūšinį statusą atitinkančius pavadinimus, pvz.: arklys – *bėrinas*, *žilukas*; karvė – *júodenka*, *širvūika*; kiaulė – *dėglė*, *margūka*; kiškis – *báltikis*, *širvois*; meitėlis – *balťrius*, *kėršikas*; šuo – *balćius*, *juočkus*. Didžioji dalis tokių pavadinimų – įvairios tarmybės, vartojamos didesniuose arba mažesniuose lietuvių tarmių plotuose, išryškinančios nominacijos proceso metu aktualizuotus grupinius konceptualiuosius gyvulio plauko spalvos požymius.

Onomasiologinis tyrimo aspektas

Ištyrus koloratyviųjų GP formaliąją struktūrą, nustatyta, kad eksplikitinių LM inventorių sudaro 28 plauko spalvą apibūdinančios leksemos: *baltas* (*balsti*); *gelsvas*, *geltas*, *palvas*; *juodas*; *pilkas*, *dulas*, *palšas*, *šėmas*, *širmas*, *širvas*, *šyvas*, *žilas*; *rudas*, *raudas*, *bėras*, *dovylas*, *sartas*, *timsras*, *žalas*; *margas*, *rainas*, *balnas*, *deglas*, *keršas*, *laukas*, *obuolmušis*. Pagal spalvų pavadinimų semantinę struktūrą ir leksinį junglumą skiriamos centro ir periferijos dalys. Pagal formaliąją struktūrą išskirta trečioji – mišriųjų spalvinių ypatybių dalis, o joje aptariami dūriniai, kurių motyvacijos pamatą sudaro du lygiaverčiai spalvos sąvokas reiškiantys LM.

1. Centrinį spalvų LM inventorių. Centrinį spalvų sistemai priklauso bazinės spalvos¹⁰. Nustatyta, kad nagrinėjamų pavadinimų LM perteikia bazinės baltos, juodos, rudos, geltonos, pilkos spalvų sąvokas. LM inventorių sudaro 6 centriniai koloratyvai: *baltas* (*balsti*), *juodas*, *gelsvas*,

¹⁰ Bazinių spalvų (angl. *basic colour*) terminas vartojamas remiantis Brento Berlino ir Paulo Kay'aus atliktu tyrimu (Berlin, Kay 1969) universalių spalvų sąvokoms atskirose kalbose nustatyti. Bazinės spalvos sąvokos turi atitikti tam tikrus pagrindinius kriterijus: 1) sąvoka turi būti sudaryta iš vienos leksemos (angl. *monolexic*); 2) sąvokos reikšmė negali būti įtrauktas kitos spalvos terminas; 3) sąvoka turi būti taikoma ne siaurai objektų klasei apibūdinti; 4) sąvoka turi būti psichologiškai fundamentali (angl. *psychologically salient*) informantams (Berlin, Kay 1969, 6). Be pagrindinių kriterijų, bazinės spalvos sąvoka visiškai apibūdinama pagal tris aspektus: atspalvį (angl. *hue*), šviesumą (angl. *lightness*), sodrumą (angl. *saturation*) (Steinval 2002, 16).

geltas, rudas, pilkas. Šie koloratyvai yra laisvo leksinio junglumo, jais apibūdinami įvairūs tikrovės reiškiniai ar objektai.

1.1. **LM baltas (balsti)**. Iš viso tirta 14 invariantinių GP, turinčių baltumo motyvacinę semą, kuri reiškia būdvardžiu *baltas*, rečiau – veiksmazodžiu *balsti*¹¹: *bálčikas; balčiukas, -ė; balčius; bálčkis / balčkis, -ė; balsys; balšis, -ė; báltikis / balťikis; báltis / balťis, -ė; baltōkas, -ė; baltũika; baltũukas, -ė; balťrius; balťrus; báltzuikis*.

Baltumo motyvacijos požymis fiksuojamas skirtingų genčių (rūšių) gyvulių pavadinimuose. Iš įvairių tarmių plotų ir rašytinių šaltinių paliudyti *meitėlio* ir *kiaulės* pavadinimai: *bálčkis / balčkis, -ė* (LKŽe: Srv, Gs, Užv, MttIV55; DŽe); *bálčikas* (LKŽe: Paį); *balťrius* (LKŽe: K). Rytų aukštaičių *arklio* ir *kumelės* pavadinimai: *baltōkas, -ė* (LKŽe: Pn, Ėr; SŽe; SistŽe); *balťrus* (LKŽe: Ds). Hibridinis pietų aukštaičių *karvės* pavadinimas: *baltũika* (LKŽe: Rdš, Rod). Iš vakarų aukštaičių ploto paliudytas *kiškio* pavadinimas *báltikis / balťikis* (LKŽe: Lkč); iš šiaurės žemaičių ploto užfiksuotas dūrinys – *báltzuikis* (LKŽe: Rt). Daugiausia rytų aukštaičių plote paliudytas *kiškio* ir *šuns* pavadinimas *balsys* „baltas šuo, kiškis“ (LKŽe: Prn, Kp, Grž). Semantiniu požiūriu aptariamasis LM įvairiuose tarmių plotuose dažnai žymi *bet kuri gyvulį* (gyvūną), kurio plaukas pasižymi baltumo požymiu: *báltis / balťis, -ė* „baltas gyvūnas“ (LKŽe: Gs, Lp, Šts, Skr; DŽe; SŽe; SistŽe), pvz., *Atvažiavo su balčiū (baltu arkliu)* Lp; *Maniau, balťė (balta karvė) sprogs begerdama* Skr; *baltũukas, -ė* „baltas gyvulys“ (LKŽe: Gs, Skr, Rdm), pvz., *Skersim baltũką* Rdm; *balčius* „baltas gyvulys ar paukštis“ (LKŽe: Alk, Skr, Trgn, Kp, Gs; DŽe; SistŽe), pvz., *Pasišaukęs balčių (baltą šunį), išvaiyk vištas iš daržo* Kp; *Jau aptukęs balčius (baltas meitėlis) – bus lašinukų* Gs; *balčiukas, -ė* „t. p.“ (LKŽe: Pc, Ds, Gs), pvz., *Šunelis, mano balčiukas* Gs; *balšis, -ė* „baltas gyvulys (apie šunį, kiaulę, kiškį)“ (LKŽe: Prng, Prn, K, B, N).

1.2. **LM juodas**. Tirti 6 invariantiniai GP su LM juodas: *juočkis, -ė; juočkus, -ė; júodė / juodė; júodenka; júodis, -ė; juodōkas, -ė*.

Šiaurės žemaičių, rytų ir pietų aukštaičių plotuose pagal juodumo motyvacinę semą pavadinama *karvė: júodė / juodė* (LKŽe: Pgr, Ėr); *júodenka* (LKŽe: Rtn). Rytų aukštaičių plote, rašytiniuose ir leksikografijos šaltiniuose paliudytas *arklio* ir *kumelės* pavadinimas: *juodōkas, -ė* (LKŽe: Skp, Ndž; DŽe; SŽe; SistŽe). Iš vakarų aukštaičių ir pietų žemaičių plotų pa-

¹¹ Reikšme „darytis baltam“ (LKŽe).

liudytas šuns pavadinimas: *juočkus*, -ė (LKŽe: Alk, Up, Š). Aptariamasis LM taip pat žymi įvairius gyvulius, kurių plaukas pasižymi juodumo požymiu. Tokie pavadinimai žinomi iš įvairių aukštaičių tarmių plotų ir rašytinių šaltinių: *juodis*, -ė „juodas gyvulys ar paukštis“ (LKŽe: Lnkv, Dkš, Pg, Al, BsPI31, Vaižg, J, Sch144, Š, LC1883, 28; DŽe; SŽe; SistŽe), pvz., *Šiū, juodžiau*, – *pasakė piemuo, varydamas ganykloj juodą jautį* Pg, *Juodis – arklys, šuo, meitėlis* Al; *juočkis*, -ė „juodas gyvulys; juodis“ (LKŽe: Gs, Iš), pvz., *An pieno juočkė gera karvė, tik labai eikli* Iš.

1.3. **LM rudas**. Tirti 5 invariantiniai GP su LM r u d a s: *rūdis*, -ė; *rūdikis*, -ė; *rūdkalė*; *rūdmeškė* / *rūdmeškis*; *rūdpelė*; *rudšunėlis*.

Pagal semantinę struktūrą aptariamuoju LM motyvuojami įvairūs gyvuliai (ir paukščiai), kurių plaukas (ar plunksnos) pasižymi rudos spalvos požymiu. Tokie pavadinimai žinomi iš rytų aukštaičių ploto ir rašytinių šaltinių: *rūdis*, -ė „rudas gyvulys, žvėris, paukštis“ (LKŽe: Dbk, Ds, MŽ, N, K, BŽ495, Ašb, E); *rūdikis*, -ė „rudas gyvulys ar paukštis“ (LKŽe: NdŽ, J, K. Donel). Be iliustracinių sakinių iš šiaurės žemaičių ir vakarų aukštaičių ploto užfiksuotas rūšinis pelės pavadinimas: *rūdpelė* (LKŽe: Šts, Šk). Ne gyvojoje kalboje, tik iš rašytinių šaltinių ir „Lietuvių tautosakos rankraštyno“ paliudyti determinaciniai dūriniai, pavadinantys šunį ir kalę: *rudšunėlis* (LKŽe: LTR(Šv)), *rūdkalė* (LKŽe: rš); meška: *rūdmeškė* / *rūdmeškis* (LKŽe: DS287(Rs), J).

1.4. **LM gelsvas, geltas**. Su geltonos spalvos požymį reprezentuojančiais LM tirtos 5 invariantinės leksemos: *gelčius*, -tė; *gelšvis* / *gelsvys*, -ė; *gelsvōkas*, -ė; *geltasis*, -ōji; *geltis*, -ė.

Dažniausiai su LM g e l s v a s, g e l t a s pavadinami arklys ir kumelė. Tokie pavadinimai paliudyti daugiausia rytų ir vakarų aukštaičių plotuose, taip pat žinomi iš rašytinių ir leksikografijos šaltinių: *geltis*, -ė (LKŽe: Stak, Btg, Skr, K, B; Dže; SŽe; SistŽe); *geltasis*, -ōji (LKŽe: Skr); *gelšvis* / *gelsvys*, -ė (LKŽe: Dkš, Grž, Lnkv, Ds, Š, M; Dže; SŽe; SistŽe); *gelsvōkas*, -ė (LKŽe: Pg). Iš LKŽe užfiksuotas tik vienas invariantas, kurio žodyninė definicija – „gelsvo plauko gyvulys“: *gelčius*, -tė (LKŽe: Alk, Lel, J, Š; SŽe; SistŽe). SŽe ir SistŽe duomenimis, ši invariantinė leksema teikiama kaip rūšinis¹² arklio ir kumelės pavadinimas.

1.5. **LM pilkas**. Tirti 2 invariantiniai GP, kurių motyvacijos pamatą sudaro LM p i l k a s: *pilkis*, -ė / *pilkius*, -ė; *pilkūika*.

¹² Skiriamas pagal arklio ir kumelės plauko spalvos požymį.

Užfiksuotas siauro paplitimo, iš pietų aukštaičių ploto žinomas hibridas, pavadinantis avį (galbūt ir karvę): *pilkūika*¹³ (LKŽe: Rdš). Eksplicitinė motyvuoūtė su pilkos spalvos sema būdingesnė įvairiems gyvuliams (ir paukščiams), kurių plaukas (ar plunksnos) pasižymi aptariamoms spalvos požymiu: *pilkis*, *-ė* „pilkas gyvulys, žvėris ar paukštis“ (LKŽe: Gs, KlvrŽ, Ggr, Ds, S. Dauk, BsPII102, LTR(Str), JD381, LB146; DŽe; SŽe; SistŽe), pvz., *Ta pilkė avis jau atsivedė [avuką] Gs; Juodasis katinas geras, o tas pilkis gulia an pečiu KlvrŽ; pilkius, -ė* „t. p.“ (LKŽe: Skr).

2. Periferinių spalvų pavadinimų LM inventoriūs. Periferinių spalvų sistemai priklauso įvairūs bazinių spalvų atspalviai. Šiai grupei priskiriami koloratyvai yra riboto leksinio junglumo, paprastai tai – specialieji gyvulio plauko spalvą reiškiantys pavadinimai. Pagal semantinę struktūrą spalvų sistemos periferijai priklausantys pavadinimai sudaro: rudos spalvos atspalvių, pilkos spalvos atspalvių ir margumo sąvokų grupes. Tokios periferinių spalvų grupelės išskirtos, remiantis tipiškiausiais spalvų pavadinimų apibūdinimais (dėl gyvulio plauko spalvų pavadinimų identifikavimo ir apibrėžimo problemų detaliau žr. Viburytė 2003, 121–132).

2.1. Rudos spalvos atspalviai. Šiai grupei priklausantys LM reprezentuoja rudos spalvos sąvokos požymį nuo gelsvai rudų (*palvas, sartas*), rausvai rudų (*dvylas, raudas, žalas*) iki tamsiai rudų (*bėras, timsras*) atspalvių.

2.1.1. LM bėras. Tirti 7 invariantiniai pavadinimai su LM *bėras*: *bėris / bėris, -ė; bėrasis / bėrasis, -oji; bėrinas; bėriōkas, -ė / bėrōkas, -ė; bėriōtė / bėrōtė; bėrūnėlis; bėržirgas*.

Su LM *bėras* pavadinami tik arklys ir kumelė. Iš įvairių tarmių plotų, rašytinių ir leksikografijos šaltinių žinoma leksema *bėris / bėris, -ė* (LKŽe: Vlkv, Dr, Gs, Rm, Kp, Mtl, K, N345, JV1027; DŽe; SŽe; SistŽe). Šiaurės žemaičių ir vakarų aukštaičių plotuose paliudytas įvardžiutinės galūnės variantas *bėrasis / bėrasis, -oji* (LKŽe: Vvr, KlvrŽ, Gs, Kt; SisitŽ); šiaurės ir pietų žemaičių plote – priesaginis vedinys *bėrinas* (LKŽe: Grg, Šv). Daugiau priesaginių invariantinių pavadinimų užfiksuota iš rytų aukštaičių

¹³ LKŽe duomenimis, leksemos *pilkūika* definicija apibrėžiama – „pilkė (karvė, avis)“; teikiamas tik vienas iliustracinis sakinytis iš gyvosios kalbos, apibūdinantis *avį*: *Vilkas ma[no] pilkūiką, pačią didžiąją avele, papiovė* Rdš. Patikrinus leksemą *pilkė / pilkė*, rasti du homonimai, kurie apibūdina: 1) „1. toks grybas; 2. ankstyvųjų rūšies bulvė“; 2) „žr. pilka“ (*pilka* – skolinys iš slavų kalbų, kurio definicija apibrėžiama – „sviedinys“). Šiuo pastebėjimu norėta atkreipti dėmesį į nenuoseklų leksemų žymėjimą LKŽe.

ploto: *bērōkas*, -ė (LKŽe: Rm, Srv, Pn, R83, JD772; SŽe; SistŽe), *bēriōkas*, -ė (LKŽe: Ds); *bērōtē* (LKŽe: Trgn), *bēriōtē* (LKŽe: Trgn). Rašytiniuose šaltiniuose paliudyti dainose vartojami deminutyvai: *bēruonēlis* (LKŽe: Prn); *bērūnēlis* (LKŽe: BsO403); dūrinys: *bēržirgas* (LKŽe: LTR(Klp), RD174).

2.1.2. **LM sartas.** Tirti 6 invariantiniai pavadinimai, kurių motyvacijos pamatą sudaro LM s a r t a s: *sařtis*, -ė; *sartařsis*, -óji; *sarčiūkas*; *sarčikė*; *sartōkas*, -ė; *sartonas*, -ė.

Su LM s a r t a s motyvuojami tik arklio ir kumelės pavadinimai. Daugiausia iš aukštaičių tarmių ploto ir įvairių rašytinių bei leksikografijos šaltinių žinomi galūnių vediniai: *sařtis*, -ė (LKŽe: Al, Pns, Ldvn, Ds, Jnšk, Dkš, Krp, LTR(Zp), LTR(Trg), LTR(Grk), K, Š, NdŽ, N, J, L, KBII67, R150, MŽ199, A. Vencl; DŽe, SŽe, SistŽe); *sartařsis*, -óji (LKŽe: Erž, Brž, Dglš, Snt; SistŽe); priesagų vediniai: *sartōkas*, -ė (LKŽe: Ėr, Sb, Ut, NdŽ, LsB513, L, JV955, A. Vien; DŽe; SŽe; SistŽe); *sarčikė* (LKŽe: Erž, Skr); *sarčiūkas* (LKŽe: Lnk); *sartonas*, -ė (LKŽe: LTR(Plv)).

2.1.3. **LM žalas.** Tirti 3 invariantiniai pavadinimai: *žālis*, -ė / *žalyš*, -ė; *žalāsis*, -óji; *žaluika*.

Su LM ž a l a s paprastai motyvuojami jaučio ir karvės pavadinimai. Iš rytų, vakarų aukštaičių, šiaurės žemaičių tarmių plotų, įvairių rašytinių ir leksikografijos šaltinių žinomi invariantiniai galūnės vediniai: *žālis*, -ė / *žalyš*, -ė (LKŽe: Trk, Jrb, Kb, TŽV624(Ps), J, KBII68, KII98, K, LsB303, Rtr, Š, RŽ, OGLII66, NdŽ, KŽ, Q420, CII331, R, MŽ, N, M, L, A. Vaičiul, A. Strazd, M. Katil, J. Balt; Dže; Sže; SistŽe). Vakarų žemaičių ir rytų aukštaičių plotuose paliudyti įvardžiuotinės galūnės vediniai: *žalāsis*, -óji (LKŽe: Prk, Antz). Iš pietų aukštaičių ploto ir Aleksandro Kuršaičio žodyno užfiksuotas hibridas: *žaluika* (LKŽe: Rdš, KŽ).

2.1.4. **LM raudas.** Su šiuo LM tirti 2 invariantiniai pavadinimai: *raūdis*, -ė; *raudūkas*, -ė.

Daugiausia iš pietų žemaičių ploto, įvairių rašytinių ir leksikografijos šaltinių žinoma leksema, paprastai žyminti arklį (arba karvę¹⁴): *raūdis*, -ė (LKŽe: Kv, Rs, VŠR, Šll, BŽ495, NdŽ, Žem; DŽe; SŽe; SistŽe). Pietų žemaičių ir vakarų aukštaičių plotuose bei rašytiniuose šaltiniuose paliudytas

¹⁴ LKŽe neteikiamas nė vienas sakiny, iliustruojantis leksemą *raūdė* karvės reikšme. DŽe ir SŽ teikiama tik arklio reikšmė. Tik SistŽe, skirsnyje apie karvės įvardijimus, yra fiksuojama leksema *raūdis*.

priesaginis arklio ir kumelės pavadinimas: *raudūkas*, -ė (LKŽe: Krp, Krkl, BzF163, Jn, NdŽ, Žem; SistŽe).

2.1.5. **LM dvylas**. Su LM *d v y l a s* pavadinami tik jautis ir karvė. Užfiksuotas vienas invariantinis pavadinimas, paliudytas iš šiaurės, pietų žemaičių, vakarų aukštaičių plotų ir rašytinių šaltinių: *dvylis*, -ė (LKŽe: Šts, Up, Gs, K, J, Tat, K. Donel; Dže; Sže; SistŽe).

2.1.6. **LM palvas**. Šis LM motyvuoja vieną invariantinį arklio ir jaučio¹⁵ pavadinimą, paplitusį įvairiuose aukštaičių tarmių plotuose: *palvis* / *palovs* (LKŽe: Gs, Brt, Lp, (d.) Plv, (d.) Prng, K, J, I. Simon; Dže; Sže; SistŽe).

2.1.7. **LM timsras**. Su šiuo LM užfiksuotas vienas invariantinis arklio ir kumelės pavadinimas iš vakarų aukštaičių ploto: *timśrius*, -ė (LKŽe: Grl; Dže; SistŽe).

2.2. **Pilkos spalvos atspalviai**. Šiai grupei priklausantys LM reprezentuoja pilkos spalvos sąvokos požymį nuo šviesiai pilkų (*palšas*, *širmas*, *širovas*, *šyvas*, *žilas*) iki melsvai ar tamsiai pilkų (*dulas*, *šėmas*) atspalvių.

2.2.1. **LM palšas**. Užfiksuoti 4 invariantiniai pavadinimai: *pálšis* / *palšis*, -ė; *palšunėlis*, -ė; *palšūnėlis*, -ė; *palšūika*.

Su LM *p a l š a s* paprastai pavadinami jautis ir karvė, rečiau arklys ir kumelė. Iš įvairių tarmių plotų, rašytinių ir leksikografijos šaltinių žinoma leksema: *pálšis* / *palšis*, -ė (LKŽe: Rud, Vkš, Lks, Užv, Ds, Up, K, Žem; Dže; Sže; SistŽe). Iš vakarų ir pietų aukštaičių plotų užfiksuoti priesaginiai vediniai, kuriais paprastai pavadinamas tik jautis. Šios leksemos dažniausiai paliudytos iš tautosakos, dainų tekstų: *palšunėlis*, -ė (LKŽe: Prn, (d.) Klvr); *palšūnėlis*, -ė LKŽe: (LMD(Zp), LTR(Al)). Iš pietų aukštaičių ploto užfiksuotas hibridas tik karvei pavadinti: *palšūika* (LKŽe: Rdš).

2.2.2. **LM širmas**. Tirti 4 invariantiniai pavadinimai: *širmis* / *širmis* / *širmys*, -ė; *širmōkas*, -ė; *širmiōkas*, -ė; *širmūnėlis*, -ė.

Paprastai su aptariamuoju LM motyvuojami arklio ir kumelės, jaučio ir karvės pavadinimai. Įvairiuose rytų ir vakarų aukštaičių plotuose, rašytiniuose bei leksikografijos šaltiniuose paliudytas invariantinis galūnės vedinys: *širmis*, -ė / *širmis*, -ė / *širmys*, -ė (LKŽe: Grž, Gs, Dkš, (d.) Jnš, NdŽ, KŽ, MŽ, Š, K, R, N, J, M, L, Rtr, Q466, LsB302, JV1032, Sch61,

¹⁵ LKŽe teikiama definicija – „palvas arklys ar jautis“, tačiau nepavyko rasti jaučio reikšmę iliustruojančių sakinių. Kituose nagrinėjamuose leksikografijos šaltiniuose teikiama tik arklio reikšmė.

LMD, J. Bil, Žem; DŽe, SŽe, SistŽe). Iš rytų aukštaičių ploto – priesaginiai invariantai: *širmiōkas*, -ė (LKŽe: Ds); *širmōkas*, -ė (LKŽe: Slm, Ėr, Sl, LTR(Rm), NdŽ, KŽ, M, L, Rtr, ArchXXXVII378; DŽe, SŽe, SistŽe). Lietuvių tautosakos rankraštyne fiksuojamas invariantas: *širmūnēlis*, -ė (LKŽe: LTR).

2.2.3. **LM širvas**. Su LM š i r v a s užfiksuoti 3 invariantiniai pavadinimai: *širvois* / *širvois*, -ė / *širovys*, -ė; *širvainis*, -ė; *široōkas*, -ė.

Daugiausia iš žemaičių tarmių ploto, rašytinių bei leksikografijos šaltinių paliudyti arklio ir kumelės pavadinimai: *širvois*, -ė / *širvois* / *širovys*, -ė (LKŽe: Skr, Kl, BsV108(Brt), LKT121(Vdk), KlpD81, NdŽ, Sch64, FrnW, MP331; DŽe; SŽe; SistŽe); *širvainis*, -ė (LKŽe: Grg, LtsIV538; SistŽe); *široōkas*, -ė (LKŽe: BsMtII181(Dov); SistŽe). Šiaurės žemaičių plote aptariamasis LM sudaro motyvacijos pagrindą ir pilkojo kiškio pavadinimui: *Zuikių yra visokių: baltzuikiai, široviai* Rt.

2.2.4. **LM šyvas**. Tirti 3 invariantiniai pavadinimai: *šyvois* / *šyvois*, -ė; *šyvoōkas*, -ė; *šyvoji*.

Daugiausia iš vakarų aukštaičių ploto, rašytinių bei leksikografijos šaltinių užfiksuoti arklio ir kumelės pavadinimai: *šyvois* / *šyvois*, -ė (LKŽe: KzR, Skr, Alvt, Lbv, Dkš, LTR(Žal), BsPIII86, Bs0201, [K], Rtr, NdŽ, FrnW, KŽ, Š, R, MŽ, N, L; DŽe; SŽe; SistŽe); *šyvoōkas*, -ė (LKŽe: Snt, (ps.) Žž, LB255, LB172); *šyvoji* (LKŽe: JD856).

2.2.5. **LM šėmas**. Tirti 2 invariantiniai pavadinimai: *šėmis* / *šėmys*, -ė; *šėmàsis*, -oji.

Su LM š ė m a s motyvuojami stambiųjų galvijų pavadinimai, paprastai – jaučio ir karvės, arklio ir kumelės. Iš rytų, vakarų aukštaičių, šiaurės žemaičių plotų, rašytinių ir leksikografijos šaltinių žinomas galūnės vadinys: *šėmis* / *šėmys*, -ė (LKŽe: Vks, Lkč, Ėr, Tvr, NdŽ, KŽ, M, J1690, OGLII66, LsB302, M. Katk, A. Vien, S. Dauk; DŽe, SŽe, SistŽe). Pietų žemaičių plote ir rašytiniuose šaltiniuose paliudytas invariantinis įvardžiutinės galūnės vadinys: *šėmàsis*, -oji (LKŽe: Krš, K, NdŽ, I. Simon).

2.2.6. **LM dulas**¹⁶. Šiaurės žemaičių plote ir Simono Daukanto raštuose paliudyta viena invariantinė leksema aptariamasis spalvos gyvuliui pavadininti: *dūlis*, -ė „dulas gyvulys“ (LKŽe: Skd, S. Dauk; SŽe; SistŽe). SŽe,

¹⁶ Šios spalvos apibrėžimas yra painus. Remiamasi nuomone, kad pagrindinė šios spalvos reikšmė yra „(tamsiai) pilka plauko spalva“ (žr. Viburytė 2003, 131).

SistŽe ir LKŽe iliustracinių sakinių duomenys rodo, kad su LM d u l a s motyvuojami arklio, kumelės, jaučio, karvės pavadinimai.

2.2.7. **LM žilas.** LM ž i l a s sudaro motyvacijos pagrindą mažai iš gyvosios kalbos paliudytam arklio pavadinimui: *žilūkas* (LKŽe: Kb, rš).

2.3. **Margumo sąvokos.** Šiai grupei priklausantys LM reprezentuoja gyvulio plauko margumo sąvokos požymį.

2.3.1. **LM margas.** Užfiksuoti 6 invariantiniai pavadinimai: *mārgis*, *-ė*; *mārgšis*, *-ė*; *maṛgius*; *margàsis*, *-óji*; *margùtė*; *margùika*.

Aptariamojoje periferinių spalvų sistemoje šis LM yra paties laisviausio leksinio junglumo. Įvairiuose aukštaičių tarmių plotuose, rašytiniuose bei leksikografijos šaltiniuose paliudyti invariantiniai galūnių vediniai ne vienos spalvos gyvuliams (ar paukščiams) pavadinti: *mārgis*, *-ė* (LKŽe: Pn, Vlkv, Lp, BM206, TdrIV186(Prng), (d.) Jž, LTR (Ds); Mps, Dkš, K, J, R, MŽ116; Dže, SŽe; SistŽe); *margàsis*, *-óji* (LKŽe: Lp, J. Balt); pietų žemaičių plote – invariantinis priesagos vedinys: *mārgšis*, *-ė* (LKŽe: Lkv). Pietų aukštaičių hibridas karvei ir kiaulei pavadinti: *margùika* (LKŽe: Rdš). Vakarų aukštaičių plote paliudyti karvės: *margùtė* (LKŽe: Kt) ir šuns: *maṛgius* (LKŽe: Skr, Ndž) pavadinimai.

2.3.2. **LM deglas.** Užfiksuoti 3 invariantiniai pavadinimai: *dēglis* / *dēglis* / *deglỹs*, *-ė*; *dēglius* / *dēglius*, *-ė*; *deglóji*.

Pagal deglos spalvos šerių požymį motyvuojami kiaulės, paršo ar meitėlio pavadinimai. Šie invariantiniai galūnių vediniai daugiausia paplitę vakarų aukštaičių tarmėje, taip pat paliudyti iš pietų žemaičių ploto bei rašytinių šaltinių: *dēglis* / *dēglis* / *deglỹs*, *-ė* (LKŽe: Gs, Užv, Alvt, Kt, Š, OG121, Dže; SistŽe); *dēglius* / *dēglius*, *-ė* (LKŽe: Skr, Gs); *deglóji* (LKŽe: Kt, Smn, Gs, LTR (Zp), V. Kudir).

2.3.3. **LM keršas.** Užfiksuoti 3 invariantiniai pavadinimai, kurių motyvacijos pamatą sudaro LM k e r š a s: *kéršis* / *keršis*, *-ė*; *kéršikas*; *keršùika*.

Pagal semantinę struktūrą aptariamuoju LM motyvuojami įvairūs gyvuliai (ir paukščiai), kurių plaukas (ar plunksnos) pasižymi keršos spalvos požymiu. Invariantinis galūnės vedinys labiausiai paplitęs šiaurės, pietų žemaičių, vakarų aukštaičių plotuose, taip pat paliudytas rašytiniuose bei leksikografijos šaltiniuose: *kéršis* / *keršis*, *-ė* (LKŽe: Žvr, Rs, Šts, K, K. Donel; Dže; SŽe; SistŽe). Iš pietų aukštaičių ploto žinomas hibridas karvei pavadinti: *keršùika* (LKŽe: Trak, Vrn); rytų aukštaičių – meitėlio pavadinimas: *kéršikas* (LKŽe: Pg).

2.3.4. **LM balnas.** Užfiksuota viena invariantinė leksema jaučiui, karvei ir arkliui pavadinti. Tai – daugiausia aukštaičių tarmėje paplitęs, taip pat iš pietų žemaičių ploto, rašytinių bei leksikografijos šaltinių paliudytas invariantinis galūnės vedinys: *bálnis / balńis, -ė* (LKŽe: Upn, Paj, Rdd, Šl, Jrb, Ėr, Žsl, Up, J; DŽe; Sže; SistŽe). Aukštaitijoje ir rašytiniuose šaltiniuose paprastai pavadinamas jautis arba karvė: *Ar bálnę jau pamelžei?* Paj; *Balnis (jautis), kurio šonai žali, o nugara balta* J; Pietų Žemaitijoje užfiksuota arklio reikšmė: *Ar jūsų bálnis [arklys] jau pakaustytas?* Up.

2.3.5. **LM laukas.** Šiuo LM motyvuojami gyvulių, turinčių baltą dėmę kaktoje arba baltos spalvos snukį, pavadinimai. Tai – vakarų ir rytų aukštaičiams būdingas invariantinis galūnės vedinys: *laukis, -ė* (LKŽe: Jrb, Grk, Rk, R, N, K, J, K. Donel; SŽe; SistŽe). SŽe, SistŽe ir LKŽe iliustracinių sakinių duomenys rodo, kad aptariamasis LM motyvacijos pamatą sudaro arklio, kumelės, jaučio, karvės pavadinimams.

2.3.6. **LM obuolmušis.** Užfiksuotas vienas invariantinis arklio ir kumelės pavadinimas, žinomas iš rytų aukštaičių ploto, rašytinių bei leksikografijos šaltinių: *obuolmušys / óbuolmušis, -ė* (LKŽe: Pl, RdN, NdŽ, LL50, J. Avyž, K. Bor, J. Dov; DŽe; SŽe; SistŽe).

2.3.7. **LM rainas.** Su šiuo LM užfiksuotas vienas invariantinis katino ir katės pavadinimas: *raĩnius, -ė* (LKŽe: Erž, NdŽ, LKKI138).

3. Mišriųjų spalvinių ypatybių LM inventorius. Šiai grupei priklauso dūriniai, kurių motyvacijos pamatą sudaro jau aptarti centriniai ir periferiniai spalvų pavadinimai. Sunku nustatyti, kuris motyvacijos pamatą sudarantis spalvos pavadinimas yra pagrindinis, todėl tokios sandaros GP pagal formaliąją struktūrą skiriami mišriųjų spalvinių ypatybių grupei. Turimi duomenys rodo, kad tokių dūrinių LM gali būti:

centrinių ir periferinių spalvų pavadinimai: pvz., *báltkeršis, -ė* (LKŽe: Št); *baltmaĩgis / baltmárgis / báltmargis, -ė* (LKŽe: Pn, Gs, Grg, Ds, K, J, Žem; SistŽe); *júodbėris, -ė / juodbėrỹs, -ė* (LKŽe: Ds, Dkš, (d.) Vb, JV103, JD681, Klvd9, Klvd22, Stnd21, Stnd17, D19, R320, K, M, Š, J, J. Jabl; DŽe; Sže; SistŽe); *júodmargis / juodmárgis / juodmaĩgis, -ė* (LKŽe: Ndz, Grž, Nj, Ds, dz, LnkV, Klvd159, BŽ65, J, K, F, S. Nėr; DŽe; SŽe; SistŽe); dviųjų periferinių spalvų pavadinimai: pvz., *obulúotširvois, -ė* (LKŽe: Šts); *palšmaĩgis, -ė* (LKŽe: Lkv, Šll, Up, Žem; DŽe; SŽe; SistŽe); *žalmaĩgis / žálmargis / žalmárgis, -ė* (LKŽe: Sd, Lž, Grdm, NmŽ, Všk, Dg, Skp, Skrb,

Tv, Kl, Mžš, Mrj, Gs, BM62(Žb), LTR(Tj), NS247, LTR(Grk), NdŽ, KŽ; Dže, SŽe; SistŽe).

Aptariamuosius GP vienija semantinis plauko margumo požymis. Įvairiuose tarmių plotuose tokiais dūriniais pavadinami stambieji gyvuliai (jautis ir karvė, arklis ir kumelė).

Išvados

1. Žvalgomojo pobūdžio leksikografijos šaltinių duomenų analizė atskleidė, kad koloratyvųjų gyvulių pavadinimų motyvacijos modelį sudaro apie šimtas invariantinių leksemų. Pagal eksplikitinį spalvos požymį dažniausiai įvardijami naminiai gyvuliai – jų pavadinimai sudaro apie 90 proc. tirtos medžiagos.
2. Nustatyta, kad eksplikitinių leksinių motyvatorių inventorių susideda iš 28 koloratyvų, kurie pagal semantinę struktūrą ir leksinį junglumą sudaro centro ir periferijos spalvų sistemą. Dominuoja rudos, pilkos spalvų ir margumo sąvokas reprezentuojantys leksiniai motyvatoriai, kurie dažniausiai reiškiami spalvų semantinei grupei priklausančiais būdvardžiais.
3. Plauko spalva – svarbus konceptualusis požymis lietuvių kalbos gyvulių pavadinimų motyvacijos sistemoje. Dažnai tai – rūšinis požymis, atskleidžiantis tam tikrą klasifikaciją ar hiponiminius santykius tarp gyvulių pavadinimų teminės grupės narių. Kaip ir kitos semantinės sistemos, gyvulių pavadinimų teminė grupė yra difuziška, be aiškių ribų. Problemiška nustatyti ribas tarp okazinių pavadinimų, epitetų, vardų. Dėl susipynusių semantinių ryšių, substancyvizacijos proceso, tai – sunkiai nuosekliai ir baigtinai suregistruojamos leksemos. Tikėtina, kad gyvojoje kalboje gyvulių pavadinimų pagal spalvos požymį gali funkcionuoti ir daugiau.

Literatūra ir šaltiniai

- Alinei 1997 – Mario Alinei. Magico-religious motivations in European dialects: a contribution to archeolinguistics. *Dialectologia et Geolinguistica* 5, 3–30.
- Astramskaitė 1991 – Gražina Astramskaitė. Gyvulių plauko spalvų pavadinimai lietuvių ir vokiečių kalbose. *Kalbotyra* 42 (3), 25–33.
- Berlin, Kay 1969 – Brent Berlin, Paul Kay. *Basic color terms: their universality and evolution*. Berkeley and Los Angeles: The University of California Press.

- Blank 2003 – Andreas Blank. Words and Concepts in Time: Towards Diachronic Cognitive Onomasiology. *Trends in Linguistics. Words in Time. Diachronic Semantic from Different Points of View*. R. Eckardt, K. Heusinger, Ch. Schwarze (eds.). The Hague: Mouton de Gruyter, 37–66.
- Dalbera 2006 – Jean-Philippe Dalbera. Analyse motivationnelle des noms d’animaux. De l’étymologie à la reconstruction lexicale. *Rursus-Spicae. Transmission, réception et réécriture de textes, de l’Antiquité au Moyen Âge*, 1.
- DŽe – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: elektroninis variantas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015. Prieiga internetu: <<http://lkiis.lki.lt/dabartinis>>.
- Eigirdienė 2016 – Dalia Eigirdienė. *Lietuvių ir rusų kalbų zooniminė frazeologija*. Kaunas: Technologija.
- Geeraerts 2010 – Dirk Geeraerts. *Theories of lexical semantics*. New York: Oxford University Press.
- Geržotaitė 2011 – Laura Geržotaitė. Anties pavadinimai lietuvių kalbos tarmėse. *Baltų filologija* 20 (2), 13–23.
- Goudi 2006 – Maria Goudi. *Etude motivationnelle de la zonymie dialectale dans les variétés et es linguistique de l’île de Lesbos (Grèce)*. Linguistics. Université de Grenoble.
- Gritėnienė 2006 – Aurelija Gritėnienė. *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas
- Gritėnienė 2017 – Aurelija Gritėnienė. Vainiklapių spalvos ir atspalviai šiuolaikinėje lietuvių prozoje: balta ir juoda. *Acta Linguistica Lithuanica* LXXVI, 134–154.
- Gudavičius 2009 – Aloyzas Gudavičius. *Etnolingvistika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Gudavičius 2011 – Aloyzas Gudavičius. Reikšmė – sąvoka – konceptas ir prasmė. *Res Humanitariae* X. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 108–119.
- Jasiūnaitė 2010 – Birutė Jasiūnaitė. *Šentieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jasiūnaitė 2012 – Birutė Jasiūnaitė. Spalva kaip velniavardžių motyvuojantis požymis. *Baltistica* XLVII (1), 103–120.
- Klišauskienė 2007 – Agnė Navickaitė-Klišauskienė. Paveldėtieji baltų kalbų paukščių pavadinimai ir jų atitikmenys slavų kalbose (žodžių darybos lizdai). *Baltistica* 43 (2), 261–269.
- Kosh 2004 – Peter Kosh. Diachronic cognitive onomasiology and semantic reconstruction. *Lexical Data and Semantic Change*. W. Mihatsch, R. Steinberg (eds.). Tübingen: Stauffenburg.
- Lakoff 1987 – George Lakoff. *Women, Fire, and Dangerous Things: What categories reveal about the mind*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, Johnson 1999 – George Lakoff, Mark Johnson. *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.
- Langacker 1987 – Ronald Langacker. *Foundations of Cognitive Grammar*. Volume I. Stanford: Stanford University Press.
- Lehmann 2007 – Christian Lehmann. Motivation in language. Gallmann, Peter & Lehmann, Christian & Lühr, Rosemarie (eds.). *Sprachliche Variation. Zur Interdependenz von Inhalt und Ausdruck*. Tübingen: G. Narr, 100–135.
- LKŽe – Lietuvių kalbos žodynas: elektroninis variantas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. Prieiga internetu: <www.lkz.lt>.

- Lubienė 2012 – Jūratė Lubienė. Žvėrių pavadinimai lietuvių kalbos mikonimų motyvacijos sistemoje. *Res Humanitariae* XII. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 99–122.
- Lubienė 2014 – Jūratė Lubienė. Lietuvių ir latvių kalbų mikonimai: motyvacijos modelių įvairovė. *Valoda dažadu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XXIV*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 166–174.
- Lubienė 2015 – Jūratė Lubienė. *Lietuvių kalbos mikonimai: nominacija ir motyvacija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Mikulskas 2009 – Ronaldas Mikulskas. Kognityvinė lingvistika ir leksikografijos problemos. *Kalba ir žmonės*. Vilnius: VU leidykla, 39–81.
- Norkaitienė 2003 – Milda Norkaitienė. Lietuvių zoonimai. Kiaulių (*Sus domesticus*) vardai. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 195–212.
- Norkaitienė 2004 – Milda Norkaitienė. Lietuvių zoonimai. Ožkų (*Capra hircus*) vardai. *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra. Historical scripts and local culture*. Šiauliai, Ryga: Lucilijus, 34–40.
- Norkaitienė 2017 – Milda Norkaitienė. Etnologinis avių vardų kontekstas. *Tautosakos darbai* 54, 91–105.
- Pranskūnaitė 1994 – Vita Pranskūnaitė. Avies ir ėriuko pavadinimai tarmėse (A. Salio „Apklauso 1“ duomenimis). *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 93–96.
- Pranskūnaitė 1997 – Vita Pranskūnaitė. Kielės pavadinimai lietuvių kalbos tarmėse. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 38, 185–189.
- Radden, Dirven 2007 – Günter Radden, René Dirven. *Cognitive English grammar*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Radden, Panther 2011 – Günter Radden, Klaus-Uwe Panther. *Motivation in grammar and the lexicon*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Ramanauskaitė 2015 – Gintė Ramanauskaitė. Šiuolaikiniai Lietuvos arklių vardai. *Kalbos praktikos problemos* 14, 38–47.
- Rosinienė 1990 – Gražina Rosinienė. *Kodėl raudonas kaip vėžys?* Vilnius: Mokslas.
- Sabaliauskas 1968 – Algirdas Sabaliauskas. Baltų kalbų naminių gyvulių pavadinimai (jų kilmė ir santykis su atitinkamais slavų kalbų pavadinimais). *Lietuvių kalbotyros klausimai* 10, 101–190.
- Sistžė – Jonas Paulauskas. *Sisteminis lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1987. Prieiga internetu: <<http://lkiis.lki.lt/sisteminis>>.
- Smetona 2015 – Marius Smetona. *Lietuvių kalbos eufemizmai: raiška ir motyvacija*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Smetona, Smetonienė 2017 – Marius Smetona, Anželika Smetonienė. XVI–XVII a. šunų vardų motyvacija (remiantis J. Ostrorugo *Nomenklatura ogarów*). *Lituanistica* 63 (3), 149–167.
- Steinval 2002 – Anders Steinval. *English Color Terms in Context*. Doctoral thesis. Sweden: Umeå University.
- Sžė – Antanas Lyberis. *Sinonimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002. Prieiga internetu: <<http://lkiis.lki.lt/sinonimu>>.
- Štekauer 2005 – Pavlov Štekauer. Onomasiological approach to word-formation. In *Štekauer and Lieber, Handbook of Word-formation*. Dordrecht: Springer.
- Urbutis 1966 – Vincas Urbutis. Baltų kalbų garnio pavadinimai. *Baltistica* 2 (2), 171–190.

- Viburytė 2003 – Jolanta Viburytė. Gyvulio plauko spalvos apibrėžimo problema Lietuvių kalbos žodyne. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 119–134.
- Wierzbicka 2013 – Anna Wierzbicka. Polish zwierzęta ‘Animals’ and jabłka ‘Apples’: an Ethnosemantic Inquiry. *The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture* 1, 137–160.
- Zhabotynska 2010 – Svitlana Zhabotynska. Principles of building conceptual models for thesaurus dictionaries. *Cognition, Communication, Discourse* 1. International on-line journal, 75–92.

Žydrūnė Šalaviejūtė

THE COLOURATIVE MOTIVATION MODEL OF ANIMALS NAMES

Summary

The object of this article is one subgroup of zoonyms – the colorative names of animals. They are understood as synchronically motivated Lithuanian common names of domestic and wild mammals, whose lexical motivators explicitly represents their fur colour characteristics. The purpose of the article is to establish what colours are selected during the process of nomination, to determine the inventory of the colorative lexical motivators. Empirical material was collected from lexicography sources. The main source is the LKŽe. For the analysis the semasiological and onomasiological aspects of research were combined. There are many special colours terms in Lithuanian language to describe the animals fur. It shows that discussed animals are well known and relevant for the Lithuanian language users.

The research has shown that according to the lexicography sources the colourative motivation model of animals names consists of about one hundred invariant lexemes. It was established that most commonly the domestic animals are named by the explicit colour characteristics – their names set up about 90 % of investigated material.

The inventory of the lexical motivators consists of 28 colouratives. Regarding to the colourative lexical motivators semantic structure and lexical valence they form the center and periphery colour system. The lexical motivators representing the concepts of brown, gray and diversity of

colours are predominating. They are expressed by various adjectives of colours semantic group.

The colour of the fur is an important conceptual feature in animals names motivation system. It is a qualitative attribute that often reflects the certain classification or the hyponymic relationships between the members of the thematic group of animals names. Like others semantic systems, the thematic group of animals names is diffuse, without clear boundaries. It is difficult to determine the boundaries between occasional names, epithets and proper names. Due to the interconnected semantic relations, the process of substitution, it is hardly consistently and definitively registered lexemes.